

Gordana Šövegeš Lipovšek

(Mednarodni) arhivski raziskovalni tabor

Mednarodni arhivski raziskovalni tabori so bili med letoma 1991 in 2019 pomemben projekt, pri katerem so sodelovali trije arhivi: Pokrajinski arhiv Maribor, Nacionalni arhiv Železne županije iz Sombotela in Nacionalni arhiv županije Zala iz Zalaegerszega. Arhivisti iz treh arhivov so devetnajst let zapored skupaj z udeleženci, dijaki, prebrskali marsikatero podstrešje, stare omare, se pogovarjali z veliko domačini v Prekmurju, v slovenskem Porabju in drugih krajih na Madžarskem, slišali njihove zgodbe, zbrali veliko zanimivega gradiva, pripravili veliko razstav ter navsezadnje širili zavest o pomembnosti dokumentov in fotografij, ki jih hranijo posamezniki doma. Jubilejni 30. tabor bi moral biti organiziran leta 2020, vendar zaradi epidemije koronavirusne bolezni ni bil izveden. Epidemija je terjala svoj davek tudi pri taborih; madžarska arhiva sta sodelovanje zamrznila. Ker tabor več ni mednarodni, se je spremenilo tudi njegovo ime, od leta 2022 dalje je »samo« Arhivski raziskovalni tabor.

Logotip tabora iz leta 2018
Vir: Pokrajinski arhiv Maribor

Začetki tabora leta 1991 in njegovi cilji

Ko sta leta 1991 dr. Peter Pavel Klasinc iz Pokrajinskega arhiva Maribor in dr. Endre Gyimesi iz takratnega Arhiva županije Zala iz Zalaegerszega priredila 1. tabor, si verjetno nista predstavljala, da bo prerasel v tako pomemben projekt, ki se mu je kasneje pridružil tudi Arhiv Železne županije iz Sombotela. Prvotni cilj tabora je bil na terenu zbrati ter na priložnostnih razstavah prikazati tiste dokumente, ki prikazujejo življenje ljudi v obmejnih, madžarsko-slovenskih vaseh, njihovo med-

sebojno navezanost, povezanost oz. odnos drug do drugega. Prvi tabor je potekal na slovensko-madžarsko-hrvaški tromeji v naseljih Pince, Dolina, Pince Marof in Benica v Sloveniji, ter v naselju Tornyiszentmiklós na Madžarskem. V načrtu je bilo, da bo potekalo raziskovanje vsako leto v drugem dvojezičnem naselju ob slovensko-madžarski meji, raziskovalci bi se pomikali proti severu in bi čez nekaj let prišli na slovensko-madžarsko-avstrijsko tromejo. Nihče pa ni niti pomislil na to, da bo tabor postal stalnica v programu vseh treh arhivov in da bo na podlagi tega prišlo tudi do zelo dobrega sodelovanja med arhivisti v teh treh zavodih.

Udeleženci tabora – dijaki

Že od prvega tabora dalje so bili njegovi udeleženci dijaki iz Slovenije in Madžarske. Njihovo skupno preživljanje časa in raziskovanje so pomagali pri spoznavanju in razumevanju jezika drug drugega ter kulture. S pomočjo tabora se je krepila strpnost med dijaki, preko taborov so dijaki premagovali tudi predsodke in stereotipe, razvijali so medkulturni dialog, učili so se strpnosti in dovzetnosti do drugačnosti (nacionalne, verske, kulturne), postali so previdnejši v izrekanju sodb ipd. Prvih dvajset let so bili udeleženci iz Slovenije dijaki Dvojezične srednje šole Lendava, ki so bili večinoma madžarske narodnosti ali pa so madžarsko govorili in razumeli, ker je bil to jezik njihovega okolja. Zadnja leta pa so udeleženci največkrat dijaki iz Gimnazije Murska Sobota (redkokdaj tudi

iz Gimnazije Franca Miklošiča iz Ljutomeri). Z madžarskimi udeleženci tabora so sprva imeli težave in so se sporazumevali angleško, kaj hitro pa so pričeli spoznavati enostavne besede in fraze. Velikokrat se je zgodilo, da so se isti dijaki udeležili več taborov zapored. Tako so med seboj stkali prijateljske vezi in se obiskovali tudi ob drugih priložnostih še leta in leta po taboru, tudi ko so že odrasli.

Delo na terenu

Do junija 2023 je bilo organiziranih 31. taborov. Sledili so si takole:

1. tabor 1991: Pince/Pince, Dolina/Völgyifalu, Pince Marof/Pince Major, Benica/Benice
2. tabor 1992: Lendava/Lendva, Čentiba/Csente
3. tabor 1993: Petišovci/Petesháza, Pince/Pince, Dolina/Völgyifalu
4. tabor 1994: Petesháza/Petesháza, Trimlini/Hármasmalom
5. tabor 1995: Dolga vas/Hosszúfalu, Genterovci/Göntérháza, Banuta/Bánota
6. tabor 1996: Gornji Lakoš/Felsőlakos, Dolnji Lakoš/Alsólakos, Gaberje/Gyertyános
7. tabor 1997: Kot/Kót, Kapca/Kapca, Kamovci/Kámaháza
8. tabor 1998: Dobrovnik/Dobronak, Žitkovci/Zsitkóc
9. tabor 1999: Motvarjevci/Szentlászló, Prosenjakovci/Pártosfalva, Kobilje
10. tabor 2000: Čičekča vas/Csekefa, Berkovci, Središče

Udeleženci tabora, slovenski in madžarski dijaki 2011, 21. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

11. tabor 2001: Domanjševci/Domonkosfa,
Krpilivnik/Kapornak	21. tabor 2011: Nedelica
12. tabor 2002: Radmožanci/Radamos	22. tabor 2012: Dolina/Völgyifalu
13. tabor 2003: Hodoš/Hodos	23. tabor 2013: Čepinci, Markovci
14. tabor 2004: Velika Polana, Banuta/Bánota	24. tabor 2014: Gomilica
15. tabor 2005: Dolenci, Čikečka vas/Csekefa	25. tabor 2015: Fikšinci, Kramarovci
16. tabor 2006: Hotiza, Kapca/Kapca	26. tabor 2016: Srednja Bistrica, Gornja Bistrica
17. tabor 2007: Gaberje/Gyertyános, Črenšovci	27. tabor 2017: Boreča, Ženavlje
18. tabor 2008: Petišovci/Petesháza, Mala Polana	28. tabor 2018: Bogojina
19. tabor 2009: Čentiba/Csente	29. tabor 2019: Križevci
20. tabor 2010: Turnišče	30. tabor 2022: Beltinci
	31. tabor 2023: Ižakovci

Že na prvem taboru so bile podane osnovne smernice za delo na taboru: udeleženci tabora skupaj z mentorji obiskujejo posameznike v izbranem naselju, pri njih zberejo arhivsko gradivo ter to predstavijo ob koncu tabora na razstavi.

Le kaj se skriva v predalu, v Páki 2008, 18. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Zelo pomembni pa so seveda posamezniki, ki mlade raziskovalce povabijo v svoj dom. Neprecenljiva izkušnja za njih in tudi mentorje je pogovor z lastniki dokumentov, predvsem s starejšimi prebivalci. Skozi vsa ta leta smo slišali veliko anekdot in zgodb iz preteklosti. Nekatere so nam segle globoko do srca in jih ne bomo nikoli pozabili. Dijaki so preko tovrstnih zgodb spoznali npr., kako so nove meje vplivale na življenje in usodo posameznika, na prijateljske in sorodstvene vezi, kakšna nasprotja so nastala. Na terenu so neposredno izvedeli, kako so veliki zgodovinski dogodki vplivali na življenje, kako so doživeli npr. železno zaveso, začetek in konec druge svetovne vojne ipd. O takšnih zgodbah zgodovinski učbeniki ne pišejo (npr. izselitev Nemcev iz Fikšincev, Kramarovcev, Serdice in Ocinja, prebeg čez mejo v Avstrijo v času Informbiroja).

Prava zakladnica dokumentov 2013, 23. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Ogled dokumentov, ki so jih udeleženci dobili v naselju Nova na Madžarskem 2012, 22. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Poleg raziskovanja pa dijaki spoznajo tudi kraj, kjer se raziskuje ter njegovo okolico, znamenitosti v naselju, udeležijo se tudi prireditev, ki potekajo takrat v naselju ipd. Na ta način spoznajo utrip vasi ter se seznaniijo tudi z zgodovino kraja ali ožje regije. V 30-letni zgodovini tabora so udeleženci vsako leto obiskali kakšen zanimiv kraj, ki ga sicer ne bi npr. polnilnico sodavice v vasi Csömödér, obisk kramarskega sejma v Őrszentpéteru, Kovačevo domačijo in Ancovo galerijo v Nedelici, razgledni stolp v Sotini, ozkotirno železnico v bližini Lentija, prostore in skladišče Pokrajinskega arhiva Maribor, madžarsko obrambno črto v času Informbiroja ...

Obisk kramarskega sejma v naselju Őrszentpéter na Madžarskem 2015, 25. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Obisk pri evangeličanskem duhovniku Mitji Andrejku v Križevcih 2019, 29. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Obisk turniške cerkve 2010, 20. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Učenje kaligrafije oz. lepopisja v Pokrajinskem arhivu Maribor 2010, 20. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Skozi leta smo taboru torej dodali nekaj novih vsebin, še vedno pa je glavna naloga raziskovanje in priprava razstave. Udeleženci so tudi sami povedali, da je najbolj vznemirljivo ravno raziskovanje, saj se nikoli ne ve, na kakšne dragocenosti boš naletel.

Najdeni dokumenti v zapuščeni hiši v Domanjševcih 2001, 11. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Razstave

Zbrano arhivsko gradivo na terenu se predstavi domačinom na priložnostni razstavi. Dijaki razstavo pripravijo sami ob pomoči mentorjev in se tako naučijo osnovnih zakonitosti priprave razstav. Gradivo glede na vsebino razvrstijo v določene sklope:

- gospodarstvo,
- iz življenja družin,
- versko življenje,
- vojaštvo,
- društva,
- šolstvo.

Priprava razstave v Beltincih 2022, 30. arhivski raziskovalni tabor

Pri tem se naučijo izbirati bolj zgovorne in ilustrativne primerke slikovnega in pisnega gradiva, preizkusijo se v branju starejših dokumentov, spoznajo drugo pisavo ipd. Zbrano gradivo se iz leta v leto razlikuje. Kakšno leto je več fotografij, potem različnih knjižic, molitvenikov ... Z udeleženci tabora se vso zbrano gradivo pregleda in se nato dogovorimo, na kakšen način jih bomo predstavili.

Priprava razstave v Čentibi 2009, 19. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Zbrano gradivo

V 32. letih raziskovanja v prekmurskih vaseh, se je zbralo za kar 52 arhivskih škatel gradiva. Opažamo, da so bili v preteklosti posamezniki veliko bolj »radodarni« in so rade volje vso gradivu prepustili arhivu. Prav zaradi tega je zbirka tega gradiva v arhivu zelo velika. Večina gradiva je bila zbrana na prvih dvajsetih taborih. Dandanes so posamezni-

ki veliko bolj navezani na svojo lastnino, predvsem na spomine v obliki fotografij. Zaradi tega se gradivo le izposodi za čas razstave, kasneje pa se ga vrne lastnikom. Po potrebi se določene fotografije in dokumenti tudi poskenirajo (zanimivi ali pomembni dogodki, posamezniki v Prekmurju ipd.).

Najdeno gradivo je po vsebini zelo raznoliko: bogato fotografsko gradivo, pogodbe (kupoprodajne, posojilne, poročne ...), načrti hiš, davčni dokumenti, davčni popisi, zemljiško-knjižni izpiski, popisi posestev, izvršbe, pisma, izkaznice (dohodninske, osebne, vojaške, zdravstvene, gasilske, delavske, hlapčevske, obrtne ...), učbeniki, delovni zvezki, berila, šolski zvezki, spričevala, izkazi, pravilniki društev, najrazličnejši zapisniki, reklame ... in še bi lahko naštevali. Tudi vsebinsko je torej zbirka zelo bogata.

Naj omenim samo tri velike najdbe, ki bi brez arhivskega raziskovalnega tabora bile danes uničene:

- Leta 1998, na 8. taboru, se je v stari razpadajoči hiši našlo gradivo gozdarja Štefana Perše. Rodil se je leta 1893 v Mali Polani. Leta 1910 se je odselil v ZDA, kjer je služboval v konjušnici in pisarni vojaške enote. Pred začetkom prve svetovne vojne se je vrnil domov in bil kot vojni obveznik poslan na rusko bojišče. Leta 1915 je padel v rusko ujetništvo. Domov se je vrnil šele leta 1919. Med leti 1920–1945 je opravljal službo gozdarja in lovskega čuvarja v Kobilju. Kasneje je napredoval v upravitelja gozdne uprave v Dobrovniku. Ukvarjal se je

tudi s čebelarstvom, lovstvom, v letih spora z Informbirojem pa je bil vodja protiletalske zaščite v Dobrovniku. Vsega gradiva je bilo kar za 25 arhivskih škatel. Gre za najdbo osebnih dokumentov, dokumentov v zvezi z opravljanjem gozdarske službe, zemljevide, fotografije in službeno korespondenco.

- Leta 1999, ko je potekal 9. Mednarodni arhivski raziskovalni tabor v Motvarjevcih, Prosenjakovcih in Kobilju, so se prav tako v stari razpadajoči hiši v Motvarjevcih našla pisma, ki sta si jih v obdobju prve svetovne vojne pošiljala oz. pisala zakonca Jankó. Gre za neprecenljivo najdbo, saj je iz obdobja štirih let ohranjenih dobrih 400 pisem. Pisma so bila leta 2014 izdana v knjigi Hrepenenje iz strelskih jarkov Vágyakozás a lövészárkokból.

400 pisem zakoncev Jankó iz Motvarjevcev, 9. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

- Na istem taboru so se v Prosenjakovcih našli tudi dokumenti tiskarske družine Balkányi; najbolj zanimive so razglednice in vizitke, ki so jih prodajali v svoji knjigarni v Lendavi.

Pomen arhivskih taborov

Poglavitni namen tabora je že od njegovih začetkov evidentirati, zbirati in ohraniti gradivo, ki nastaja ob vsakodnevnih opravilih prebivalstva, in najzanimivejše dokumente ob sklepu tabora na priložnostni razstavi predstaviti domačinom.

Tabor pa ni izključno samo delo na terenu in spoznavanje zgodovine obeh držav neposredno iz zbranih dokumentov, ampak preteklost in aktualne družbene razmere obmejnih krajev dijaki spoznajo tudi preko predavanj krajevnih zgodovinarjev in pripovedovanj domačinov.

Zaradi svoje temeljne ideje zbiranja arhivskega gradiva na terenu in njegovega ohranjanja ter vzpostavljanja neposrednega stika z lokalnim prebivalstvom pomeni edinstven način arhivskega dela in nima primerjave v širšem evropskem prostoru. Pomen in vrednost tabora pa ni samo v zbranih dokumentih, čeprav so številni izmed njih pomembni za spoznavanje in razumevanje krajevine, lokalne, pa tudi širše zgodovine. S svojim širšim, čezmejnim konceptom se je mednarodni arhivski raziskovalni tabor tri desetletja vključeval v obliko regijskega sodelovanja. Takšna oblika arhivskega dela krepi odnose med sosednjima drža-

vama, zblizuje obmejne pokrajine, lajša razumevanje in sprejemanje različnih kultur, vzpostavlja številne trajne prijateljske stike med udeleženci tabora ter omogoča izmenjavo mnenj, znanj in izkušenj. Večplastnost tabora se odraža v njegovih zgodovinsko-arhivskih, socioloških, zemljepisnih in etnoloških vsebinah, predvsem pa v njegovi vzgojno-pedagoški vlogi. Ob zbiranju dokumentov na terenu so dijaki v neposrednem stiku s preteklostjo. Na podlagi dokumentov, ki jih sami zberejo in evidentirajo, in ki se bodo urejeni ohranili v arhivih, zgodovinarji pišejo »zgodovino«. Na terenu živo čutijo in doživljajo minulo dogajanje ter tako oblikujejo odnos do svoje lastne preteklosti in zgodovine. Neprisiljeno se lahko poučijo o težavnem življenju večinoma kmečkega prebivalstva, uživljajo se v vsakodnevne probleme domačinov, z njimi sočustvujejo in se tako zavedo nerazvitosti in problematike obmejnih predelov. Med dijaki in domačini se oblikujeta zavest in vednost o pomenu dokumentov, ki nastajajo v vsakdanjem življenju. Dijaki se naučijo prepoznavati in varovati pisno ter preostalo kulturno dediščino, skrbeti zanjo, hkrati pa dojemajo njen pomen. Tabor krepi zavedanje o preteklosti in pomembno pripomore k razumevanju našega lastnega obstoja in naših korenin.

Gospa iz Doline pripoveduje 2012,
22. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Viri in literatura

Mednarodni arhivski raziskovalni tabor – Nemzetközi levéltári kutatótábor 1991–2000. Pokrajinski arhiv Maribor. Maribor, 2000.

20 let delovanja slovensko–madžarskega Mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora (mednarodna konferenca) – 20 éves a Szlovén–magyar nemzetközi levéltári kutatótábor (nemzetközi konferencia). Vas Megyei Levéltár. Szombathely, 2010.

SI_PAM/1578 osebni fond Jankó Zsigmond

SI_PAM/1644 osebni fond Perša Štefan

SI_PAM/1799 Zbirka gradiva Mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora

Fotografije

Pokrajinski arhiv Maribor